

Den narrative forestillingsevne

BOKUTDRAG: Kunst er vesentlig for samfunnsdannelse fordi det gir oss evnen til å leve oss inn i andre menneskers liv.

Salongen presenterer et utdrag av boken Litteraturens etikk, som består av artikler av Martha Nussbaum på norsk. Boken kom nylig ut på Pax forlag, og utdraget er hentet fra dens første kapittel, «Den narrative forestillingsevne».

Menneskelig kommunikasjon rommer mange former for tanke og uttrykk hvorfra velgeren henter kunnskap om, og forståelse og følsomhet for, menneskelige verdier: evnen til å foreta de sunne og objektive vurderinger som stemmeseddelen så langt som mulig bør være et uttrykk for. Folk trenger i sannhet romaner og skuespill og malerier og dikt, «fordi de vil bli anmodet om å stemme».

Fra Alexander Meiklejohn: «The First Amendment Is an Absolute» (1961)

Verdensborgeren trenger kunnskap om historie og samfunnsforhold.¹ Dette kan nås gjennom mange forskjellige fagstudier. Men selv om man kjenner til mange ting om andres liv, er man fortsatt ikke fullt rustet til å delta i samfunnet. Som [Heraklit](#) sa for 2500 år siden, «det å lære om mange ting skaper ikke innsikt». Markus Aurelius understreket at det ikke er tilstrekkelig å samle seg kunnskap for å bli en verdensborger, vi må også dyrke vår egen evne til innlevelse, slik at vi blir i stand til å forstå andre menneskers motiver og valg og ikke betrakter dem som skremmende fremmed og annerledes, men som individer som deler mange av våre egne problemer og muligheter. Ulikheter knyttet til [religion](#), [kjønn](#), hudfarge, [klasse](#) og nasjonalitet gjør det vanskeligere å forstå andre, siden disse ulikhetene ikke bare er bestemmende for de praktiske valgene folk tar, men også former deres «indre», deres ønsker, tanker og blikk på verden.

Her spiller kunstformene en sentral rolle, siden de bidrar til å danne den narrative forestillingsevnen som er så vesentlig for samfunnsdeltakelse. Som Alexander Meiklejohn, den fremtredende amerikanske grunnlovsforskeren og opphavsmannen til teorien om «bevisst [eller deltakende] demokrati», i sin tid formulerte det, idet han argumenterte mot en meningsmotstander som avviste at [kunst](#) kunne ha noen politiske betydning: Det amerikanske folk trenger kunst nettopp fordi det vil bli anmodet om å stemme. Det er ikke den eneste grunnen til at kunst er viktig, men det er en viktig grunn. Kunst bidrar til å danne den evnen til å foreta vurderinger og den evnen til innlevelse som kan og bør komme til uttrykk i de valg en verdensborger tar. Dette gjelder til en viss grad for alle kunstformer. Musikk, dans, maleri, skulptur og arkitektur – alle bidrar de til å forme vår forståelse av menneskene vi har rundt oss. Men i et pensum for verdensborgerskap gir litteraturen et særskilt stort bidrag, med dens evne til å fremstille mange forskjellige menneskers spesifikke levekår og problemer. Som Aristoteles sa i kapittel 9 av *Poetikken*: Litteraturen viser oss «ikke det som er

hendt, men det som *kunne* hende». Å være klar over at det finnes flere forskjellige muligheter er av særlig stor verdi i det politiske liv.

For å få en viss forståelse av hvordan litteratur kan utvikle en samfunnsborgers forestillingsevne, skal vi se nærmere på to litterære verk som står langt fra hverandre både i tid og rom. I begge tilfeller peker verket på sin egen evne til å fremme meningsfull samfunnsforståelse.

[Sofokles'](#) skuespill *Filoktetes* ble skrevet i år 409 f.Kr., under en krise i det atenske demokratiet, og dreier seg om behandlingen av en byborger som er blitt utstøtt etter at han er blitt skamferet av sykdom. Underveis til Troja for å delta på grekernes side i krigen, kom Filoktetes til å trække på en helligdom. Han ble bitt i foten av slangen som vokter helligdommen. Såret begynte å stinke, og smerteskrigene hans forstyrret hærens religiøse festligheter. Hærførerne forlot ham dermed alene på den øde øya Lemnos uten andre hjelpemidler enn buen og pilene. Da det ti år senere går opp for dem at de ikke kan vinne krigen uten den magiske buen hans, vender de tilbake for å lokke ham med en rekke løgner til å delta i krigen. Hærføreren Odyssevs er overhodet ikke interessert i Filoktetes som menneske, men snakker bare om ham som et middel til å nå et politisk mål. Koret, som består av menige soldater, reagerer annerledes (l.169–76):

Selv føler jeg medynk med ham. Bare tenk på hvordan
han uten menneskers selskap og omsorg,
uten et vennlig ansikt å skue,
fortvilet, alltid alene,
visner bort med den grufulle sykdommen,
uten å få tilfredsstilt sine daglige behov.
Hvordan, hvordan i all verden skal den stakkars mannen overleve?

I motsetning til sin egen leder kan mennene i koret levende og empatisk se for seg livet til en mann de aldri har møtt; de ser for seg hans ensomhet, hans smerte og kamp for å overleve. I handlingen representerer og alluderer koret til publikums forestillingsevne: Stykket ber publikum forestille seg en tilværelse med nød og hjemløshet som velstående mennesker sjelden vier oppmerksomhet. Skuespillet som helhet fremmer med andre ord det empatiske synet som dets karakterer snakker om. Denne levende forestillingsevnen bidrar i stykket til at det tas en politisk beslutning om at Filoktetes ikke skal brukes som et rent middel, og publikum overbevises om at dette er et godt utfall både [politisk](#) og moralsk. Når dramaet på denne måten viser samfunnsgodene nettopp gjennom den sympatien det vekker hos tilskuerne, fremmer det sine egne ressurser som verdifulle for dannelsen av anstendig samfunnsdeltakelse og opplyste samfunnsvalg. Selv om man ønsker å ta hensyn til fellesskapets beste, vil ikke dette kunne oppnås hvis mennesker kun betraktes som redskaper for at en annen skal oppnå sine mål.

LES OGSÅ: [Martha C. Nussbaum](#) • [De greske gudene](#)

Den amerikanske forfatteren Ralph Ellisons roman *Usynlig mann* fra 1952, videreutvikler denne tradisjonen med refleksjoner over vår mangelfulle evne til å se og anerkjenne andre. Hovedpersonen beskriver seg selv som «usynlig» fordi han gjennom hele romanen blir sett av andre som en representant for en rekke rasistiske stereotypier: den fattige, ydmykede svarte gutten som gleser lik et dyr etter småmynter på en elektrisk matte; den flinke studenten som får lov til å være sjåfør for en velstående sjef og et lyttende øre når den samme sjefen letter seg for sin egen skyldfølelse og engstelse; den oppviglerske aktivisten som får i gang en revolusjonærbevegelse i byen; den brutale voldtektsmannen som oppfyller de seksuelle fantasiene til en kvinne oppfostret med rasistisk pregede seksuelle

fantasier: – Han blir alltid plassert i en annens personlige drama, og er «aldri mer elsket og verdsatt» enn når han spiller den rollen han er tildelt. De «andre» er derimot alle som én «fortapt i en drømmeverden» der de bare ser det de selv har skapt i sin egen fantasi, aldri virkeligheten til det mennesket de har foran seg. «Du vandrer omkring i årevis med en fornemmelse av at noe er galt, og så oppdager du plutselig at du er like gjennomiktig som luft.» Usynlighet handler om «hvordan [de andres] indre øyne er konstruert, øynene de gjennom sine fysiske øyne ser på verden med».²

Ellisons groteske, surrealistiske verden er svært ulik den klassiske verdenen i Sofokles' skuespill. Men temaene som tas opp, er nært beslektet: sosial lagdeling og urettferdighet, manipulering og utnyttning, og fremfor alt det å være usynlig og gjennomiktig for ens medmennesker. I likhet med Sofokles' stykke går romanen inn på og gir en flengende kritikk av folks manglende vilje til å se. I likhet med skuespillet ber romanen leserne om å forstå og se mer enn de blinde fiksjonskarakterene. «[F]or hva annet kunne jeg gjøre, når jeg var usynlig og uten substans, en kroppsløs stemme? Hva annet kunne jeg gjøre enn å fortelle deg hva som egentlig skjedde når øynene dine så rett gjennom meg?»³ På denne måten appellerer romanen til det indre blikket til de selvsamme leserne den refser for deres moralske unnfalighet, selv om den samtidig avviser at gjensidig synlighet kan oppnås i ett enkelt og ektefølt broderlig sprang.

Noter

¹ Emnene i dette kapitlet tas mer utfyllende opp i Martha C. Nussbaum, *Poetic Justice: The Literary Imagination in Public Life* (Beacon Press, Boston: 1996).

² Ralph Ellison, *Usynlig mann* (oversatt av Christian Rugstad, Solum forlag, Oslo: 2004), 5, 454, 456.

³ Ibid., 461 (o.a.)